

О сведочанству душе*

После веома богате списатељске жетве, у којој су писци бранили хришћанску веру, у арену силази Тертулијан, како се види из Одбране и две књиге Паганима; када је изгледало да ова одбрана ипак није помогла, започео је ову књижицу *О сведочанству душе*, да би напао непријатеље хришћанског имена новом врстом борбе, да би уклонио погрешно прихваћено мишљење из њихове свести и да би хришћанску веру поставио на сигурно место. Као да је поставио основе овог дела у седамнаестој глави Одбране¹, ту је заиста опширније излагао ову истину, коју је само узгред споменуо: он посебно доказује постојање јединога Бога, и стање душе после смрти.

Г Потребни су велика радозналост и дуготрајно памћење за приучавање, ако би се из неких најпознатијих дела философа, песника или из учења вековне мудрости столетних учитеља хте-ла извући сведочанства хришћанске истине; да би се савладали

---

* Квинт Септимије Флоренс Тертулијан (160-230), Африканац из Картагине, био је најплоднији писац доба раног хришћанства. У Риму је радећи као адвокат и ретор, прихватио хришћанство и вратио се у родни град. Око 200. године постаје свештеник, а 213. године приступа монтанизму. Поред одбране хришћанства и осуде паганских учења и хришћанских јереси, Тертулијан нарочиту пажњу поклања практичном моралу и питањима живота хришћанских заједница. Његова најважнија дела су: Паганима, што је нека врста позива упућена нехришћанима и Одбрана, друга и дефинитивна обрада претходног списка. Писао је о практичним питањима: О крштењу, О посту, О молитви; затим о појединачним проблемима: О идолопоклонству, О сведочењу душе, О јавним приредбама. Његов однос према философији може се видети у списима: О приговору јеретицима, Против Валентијанаца, Против Макариона.

такмаци и следбеници помоћу њиховог властитог оруђа, грешењем према себи и неравноправности према нама. Неки којима је заиста устрајало сећање на стару литературу и љубопитљиви рад одржао памћење, спомињући и сведочећи у знак оспоравања почетак, предају и значење доказа ради којих се могло поново разматрати, нас ништа ново ни чудно није понело, од чега нас чак ни јавни списи нису штитили и бранили, ако бисмо допустили неку грешку или ако бисмо допустили умереност. Али заиста, неким својим учитељима, који су веома искусни и веома обдарени, управљао је наду због тврдоће људског неверовања, ако би игде ударили на доказе хришћанске одбране, тада лоши песници са људским осећањима и причама украшавају богове, крути филозофи тада са истином ударају у врата. Мудрим и разборитим ће се сматрати само утолико уколико је објављивао долазак хришћанства, уколико је неко пришао мудрости или разборитости, уколико је одбацио ритуал или оповргао век, био би проглашен за хришћанина. Управо стога ништа се неће приписати књижевности у учењу извитоперене среће, чијој се лажи више верује, него истини. Нека обратe пажњу да ли су неки говорили о једином и самом Богу. Не може бити објављено ништа што хришћанин зна да може да оповргне. Наиме, и оно што је објављено не знају сви, нити они који знају, верују да је то извесно. У толикој мери је одсутан да нашим списима обраћају људе, којима није дошао нико ко још није хришћанин. Призивам Нови завет, спис који је од свеколике литературе познатији, више обрађиван од сваке доктрине, распрострањенији од свих издања; важнији од целокупног човека, то је у потпуности оно што припада човеку. Постави се у средину душо, или си божанска и бесмртна ствар за многе филозофе, утолико више не можеш лагати, или си нимало божанска, јер си заиста смртна, како се једино Епикуру² чинило, тим више не мораш да лажеш у томе. Или се из неба дочекујеш, или из земље зачињеш, или из бројева, или си из атома уређена, или се у тело уводиш, одакле затим и на који начин човека чиниш разумним бићем, веома вештим у осећањима и науци. Али не називам те оном, која је изграђена у школама, изврским библиотекама, академијама и Атиковим галеријама³ у којима скрнавиш науку. Једноставном, сировом, неуглађеном те зовем, каквом те држе они који једино тебе имају, једину саму са раскршћа, тропућа из целокупне радионице. Потребно ми је твоје незнање, јер се ни у какво твоје искуство не верује. Тражим оно што уносиш са собом у човека, што или за

саму себе, или из неког писца, када си осетила да то треба да научиш. Ниси, колико знам, хришћанска; наиме постати обичаваш али не и родити се као хришћанска. Сада, наиме, хришћани силно желе твоје сведочанство, од туђинаца против твојих људи, или да би те постидели, да нас ради тога мрзе и исмевају, они који сада спречавају да будеш свесна.

II Не допадамо се због тога што објављујемо ово једно једино име Господа, од којег је све, и под којим је сва васељена. Изнеси сведочанство овако, ако знаш? Чујемо да ти јавно и слободно говориш код куће и напољу, јер нама то није допуштено. Оно што Бог буде дао, и ако Бог буде желео, тим гласом означи да постојиш, и да њему, на чију вољу обраћаш пажњу, признајеш сву моћ, и истовремено тврдим да не постоје остали богови, док својим речима именујеш Сатурна, Јупитера, Марса, Минерву⁴. Наиме потврђујеш једног Бога, којег називаш само Бог, као и оне које каткада призиваш као богове да би изгледало да си их употребио ради замене. О природи Бога кога спомињемо, који те не крије: Бог је добар, Бог чини добро, твој је глас. Заиста то кажеш, али као зао човек, пребацујући лошег човека скровито и сликовито супротним представама, јер си одступио од доброг Бога. Оно што је од Бога, од доброте и добротивости, све пријатељске речи између нас, нека буду догме одношења према свету. А када у проклињање речју окренеш добротинство Божје, потврђујеш да његова моћ постоји ради нас. Постоје они, који иако Бога негирају, не мисле да обрате пажњу на очевица, сведока и судију, у чему нас свакако највише одбацују и прелазимо на то учење из страха према објављеном суду, тако славећи Бога, док ослобађају они који пишу без икакве срцбе. Јер ако се (како причају), Бог љути, склон је наопаком лошем деловању и трпљењу. Даље, јер трпи, јер бива искварен, може чак да претрпи корист, коју Бог не трпи. А они на другом месту, признајући од Бога посталу извишенију душу, пашће у признавања да саме душе треба да се супротставе наведеном мишљењу. Ако је душа или божанска, или дата од Бога, без сумње је спознала свог творца. Ако га зна, свакако га се и боји, као, на крају, творца. Ако се не боји, кога би онда више волела као наклоњеног, него као љутог? Откуда, наиме, природан страх душе према Богу, ако Бог не уме да се љути? Како би се плашио онај који не зна да га нападају? Чег би се бојао, ако не гнева? Откуда љутња, ако не од спознаје? Откуда спознаја, ако не од суда Божјег? Откуда суд, ако не од моћи? Чија је моћ највећа,

ако не самог Бога? Откуда, наиме, теби, душо, из свести коју имаш унутра и напољу, ни у једном ругању или одбијању које се објављује, Бог види све, Богу се обраћаш, Бог ће се вратити и Бог ће нам судити. Због чега ово теби нису хришћани? Зато је ово већим делом прекривено врпцом Церере⁵ која се избавља, у Сатурновом огртачу⁶ гримизне боје и хаљином богиње Изиде.⁷ У самим храмовима наиме, молиш Бога судију, стојећи под Ескулаповим⁸ стаништем. Јунону⁹ у бронзи молећи, у Минервиној обићи, стављајући Минервину кацигу црних облика, никога не узимајући за сведока од присутних богова: на сваком тргу судију зовеш са другог места, у својим храмовима си створен, чекаш другог Бога. О сведочанству истине, ко је тебе начинио сведоком хришћана?

III Заиста, зашто потврђујемо да постоје демони?¹⁰ Заиста као да не признајемо ми, који смо их једини истерали из својих тела? Неки улизица Крисипов¹¹ се руга томе и зауставља проклетства, одговарају да она постоје и задржавају се. Називаш демона човеком или нечастивим или због злобе, или због обести, или због неке мрље коју приписујемо демонима, или због неопходне потребе за мржњом. Објављујеш сатану¹² у сваком одбијању, презирању и проклињању, којег си назвао гласником зла, изумитељем свих грешака, изопачењем читавог столећа, због чега је човек од почетка био обмањен, да би напустио Божију објаву и због тога био предат смрти, те зато читав род у свом семену извео и учинио преносиоцем осуде. Знаш дакле свог уништитеља. И слободно је да га спознају једино хришћани, или ма ко од Господових следбеника, и ти си га спознао, док си га мрзео.

IV Већ сада, оно што је за потребније твоје знање, види и тежи ка самом твом стању да ти остајеш после промене живота и да будеш одређен према заслугама или за мучење или за пуштање, и то или за прво или за друго, вечито. Помажући у теби неопходну супстанцу и материју која ће се вратити, јер без моћи телесног осећања не може осетити ни добро ни зло, јер не би постојао никакав смисао без извршавања самог страшног суда, који је заслужио трпљење. Ово хришћанско мишљење које је часније од питагорејског¹³, које те не поистовећује са животињама, пуније од Платоновог¹⁴, који не враћа дах телу, показује се као богато опремљено: ако је драже епикурејство, које те брани од пропасти, ипак у пропасти и обамрлости поред својег имања које те одваја од очекивања. Али не бисмо се стидели

када би са тобом било наше уживање. Чим се сетиш неког умрлог, називаш га јадничком: свакако не зато што је уграбљен из доброг живота, већ зато што је предодређен за кажњавање. На другом месту мртве називаш безбедним. Јавно проповедаш и тегабност живота и добротивост умирања. Зовеш најпре оне безбрижне, ако ти се икада изван врата са умаком или посластицом приносећи пре себи жртву на гроб, или се враћаш са гробља чистији. Ја одбацујем твоје разборито мишљење, називаш умрле јадницима, ако говориш о свом, и када си далеко од њих. Наиме, на њиховој гозби као да не можеш присутнима и онима који се госте да пребациш своју срећу и да је потребно улагивати се да би се срећније живело. Зар бедним називаш онога који ништа не зна? Шта је оно ради чега греши онај који размишља, чије памћење ти цинично вређаш? Тражиш неспокој и патње душе код подземних богова. Подједнако дугујеш захвалност костима и нецелу, зазиваш њено олакшање и желиш да добро борави у доњем свету. Ако не трпиш ништа после смрти и ако не постоји никаква истрајност после смрти, ако заиста ништа од тела није остало, зар лажеш као да би могао нешто изван да осећаш? Зашто се сав бојиш смрти, ако теби није суђено да се бојиш после смрти, јер после смрти неће бити искуства? Иако можеш да кажеш да се бојиш смрти не као оне која нешто прети, већ као оне која одузима корист живота, свакако и када напушташ велики број тегоба и почињеш да се плашиш због теже ситуације и не треба да се плашиш губитка било којег добра. Не треба да се бојиш онога што нас ослобађа сваког страха. Ако се бојиш да одеш из живота, јер си упознао најбољи, сигурно је да смрти не треба да се бојиш, јер је не познајеш као злу. А кад се бојиш, знаш да је рђава. Не би знао да је рђава, да се не бојиш; а да знаш да има нечега после смрти, што је чини тако рђавом, плашио би се. Оставимо сада природни облик бојазни од смрти. Нико се не би плашио да не може да је избегне. Долазим са друге стране, са већом надом после смрти. Наиме, скоро свима нам је урођена жеља за славом после смрти. Преопширно би било да Куртији¹⁵ одстране Регулс¹⁶ или Грке, чији су безбројни говори о смрти презрени због постхумне славе. Ко данас не тежи да освежава памћење после смрти тако, што би или служио делима књижевности, или једноставно хвалећи обичаје или обилазећи наше гробове сачувао своје име? Откуда то душа данас толико тежи нечему што би припремила и користила после смрти, иако ништа од потоњег не зна? Али можда су после удаљавања од чула

твоји људи сигурнији што се тиче осећања у вези са васкрсавањем, од којег смо ми означени као његови предузимачи. Али ипак се ово претпоставља о души. Ако би се неко распитивао о неком преминулом, који је оживео, одмах би пожурио да каже: већ је отишао и треба да се врати.

V Ова сведочанства о души колико су истинита, толико су једноставна, колико једноставна, толико и општепозната; колико заједничка толико и општа; колико општа, толико природна; колико природна толико и божанствена. Не бих мислио да некоме може да изгледа и без животног жара, размишљање о узвишености природе, за коју се сматра да је извориште душе. Колико будеш дао учитељици, толико ћеш досудити ученици. Учитељица је природа, ученица душа. Оно што је научила, или добро изучила, дато је од Бога, наравно, учитеља саме учитељице. Оно што би душа могла да преузме од главног творца, на теби је да процениш на основу онога што се налази у теби. Спознај ону, која је учинила да осећаш, и поново размишљај о пророку у пророчанствима, у свему о пророку, у догађајима онога који гледа унапред. Дивно зна да прориче, али ако је дата од Бога човеку. Тако чудно ако је упознала онога од кога је дата. Надвладана од непријатеља, сећа се свога творца, доброте, његових начела, свога краја, и самога одласка. Тако би било чудно, ако је дата од Бога, да се иста оглашава, уколико јој је Бог дао да спозна. Али онај који није сматрао да су изласци душе те врсте природног и урођеног сазнања и да је тајно повезана, рекао бих пре пошто су распрострањена мишљења у народу, употреба објављених списа, већ и као учвршћена грешка такве врсте разговора. Сигурно је пре настала душа него реч, и пре говор него књига; осећање пре стила, пре човек сам него философ, поста. Зар треба веровати да су пре литературе и пре разглашавања ове објаве, живели људи? Нико није говорио о Богу и његовој доброти, нико о смрти, нико о подземним боговима; искао је говор, мислим; ни свако није могао постојати, чак и тада они који су оклевали, без којих не може да буде данас блаженији и мудрији, не може да буде ни разборитији, оно што је тако лако, тако упорно и тако близу, рођено на неки начин на самим уснама није постојало, пре него што су се појавили списи, и пре него што је Меркурије, мислим био рођен. Откуда почиње ред у самој књижевности, и откуда потиче распрострањена употреба језика, она памет која је то зачела, или је језик избацио, или увек чуло? А наиме, као божанска објава, која се налази код нас или код Јевреја, у чијој

дивљој маслини се налазимо, многовековним списима, не претходе у тако кратком периоду, када смо у погодно време научили да треба показати веру у те списе, иако је душа ове говоре о списима осетила, или ће бити потребно веровати у наше списе, а не у ваше, јер су били пре за проучавање душе него ваши који су помагали да се образују од претходних; иако допуштамо да је обучена од ваших, будући да се традиција протеже до првог почетка; у сваком случају би била наша дужност, колико год би узела од наших и предала, тиче се вас. Будући да је то тако, није много вероватно, да је све формирано савешћу, већ Божјом књижевношћу. Шта хоћеш, човече, да је твоја књижевност произашла из људског размишљања превела труд у заједничко коришћење?

VI Веруј тако својим, као и нашим коментарима и утолико више веруј божанским, више веруј због моћи саме душе судији на исти начин, као и у природи. Извади је поузданије из ових посматрања, која су истини сестра. Ако сумњаш у своје речи, ни природа, ни Бог неће да лажу: да би се веровало и природи и Богу, веруј и у душу; да би било тако, веруј и себи. Она је постојана, онако како радиш, таквим те она чини: од чега је све, без чега се не може ни живети ни умрети; због ње Бога занемарујеш. Зашто се бојиш да постанеш хришћанин, док сам ја приступио? Зашто поштујући другог бога, призива овог? Зашто њега означава духом за проклињање, и назива демоном? Зашто на једном месту служи, а на другом се састаје са заштитником? Зашто се о умрлима суди? Зашто речи које држе хришћане не жели да гледа кад види? Зашто нам је дао ове речи, или их одузео од нас? Зашто је или поучавао, или сам учио? Имај подозрења према предвиђању у таквом сагласју неподударног говора. Узалудним послом се бавиш ако се упушташ у расправу о овим језицима, или само о грчком, за које се сматра да су блиски, сматраће се да природи одричеш целокупност. Не пада само Латинима и Аргивљанима душа са неба. Свим народима само човек је име, једна душа, различити израз, један дух, различити звук, и сваком народу властити говор, али је основа говора заједничка. Бог је свуда: демонство је свуда и ружење демона је је свуда, зазивање божанског судије је свуда, смрт свуда и сазнање смрти свуда, и сведочанство свуда. Душа свима јавља по својој праву, које нам се може променити. С правом је свака душа оптуженица и сведок, утолико је оптужена за заблуду, уколико је сведок истине. Стаће пред вратима Бога, на дан страшног суда и

ништа неће моћи да каже. Бога си унапред спомињала и ниси се чувала демона, ниси желела и ономе ћеш се молити, Божји суд си тражила, не верујући, понизно мољење ћеш афирмисати и нећеш одвраћати, хришћанско име си спознала и хришћане си следила.

КОМЕНТАР

1. Ово дело је заправо стари облик судског говора, којим су се служили и грчки писци; али Тертулијан одбрану спаја са позивом на обраћање.
2. Епикур (341-270), са Самоса, оснивач епикурејске школе у Атини. Он сматра да се душа састоји од честица које су распоређене по целом телу. Душу схвата као део телесности.
3. Тит Помпоније Атик (109-32: године п. Х.), веома образован и богат Римљанин и Цицеронов пријатељ. Написао је један годишњак (Chronica) римске историје. Најстарији римски књижевник којег познајемо.
4. Сатурн – Староиталски бог сетве и заштитник пољопривредних радова. Касније поистовећен са Кроном.
Јупитер – Врховни бог римског пантеона.
Марс – Бог рата, али и земљорадње и сточарства.
Минерва – Заштитница свих заната и занатлија, касније поистовећена са Атеном.
5. Церера – Староиталско божанство плодности, поистовећено са грчком богињом Деметром.
6. Сатурн – Староиталски бог сетве и заштитник пољопривредних радова. Касније поистовећен са Кроном.
7. Изида – Египатско божанство. Поистовећена је са Деметром у V веку п. Х. У грчко-римском свету она је мајка целе природе. Представљена је са низом египатских племената, али одевена у грчко-римску хаљину напред завезану у чвор, од којег пада истакнути набор.
8. Ескулап – Римско име грчког бога лекарске вештине, Асклепија. У Риму су почели да га поштују 291. год. п. Х. када су се за време куге, по савету Сибилинских књига, обратили Епидуру молећи за помоћ Асклепија. Када је Рим био спасен, Ескулапу су саградили храм.
9. Јунона – Богиња Месеца и порођаја, заштитница брака. Сматрала се и покровитељицом и заштитницом Рима. Посвећене су јој капитолске гуске које су 390. год. п. Х. опоменуле Римљане да се приближавају Гали. У Лавунију се налази култна статуа Јуноне Спас

10. Демон – Ова реч је најпре означавала божанство, судбину, генија, духа чувара; потом злог духа, тежак удес, пропаст. Демоном је Сократ у V веку п. Х. називао некакав унутрашњи глас, божански знак који га је подстицао на добро и одвраћао од сваког лошег дела. Међутим, касније је превладало негативно значење овога појма.
11. Крисип – Неки философ.
12. Сатана – види демон.
13. Питагора (VI век п. Х.) – Оснивач питагорејске школе у којој је владало уверење да душе реинкарнацијом пролазе и кроз тела животиња, и кроз тела људи.
14. Платон.
15. Куртији – Име римског племена.
16. Марко Атилије Регул – Конзул 256. год. п. Х. који је код рта Енкома победио картагинску војску.